

SCIENTIFIC VIEWS OF EUROPEAN SCIENTISTS ABOUT THE HOMELAND OF ZOROASTRIANISM

Mahkamoy Rahmonberdieva
Teacher of Termiz State University

Abstract

This article presents the opinions expressed by European scholars on the controversial question of Zarathustra's homeland. Some scholars connect Zoroastrian homeland with Iran, while others connect it with Central Asia and cite its reason.

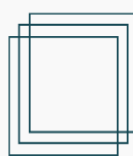
Keywords: Khorezm, Herzfeld, Alseim, Seistan, Baluchistan, Bactria, Dumezil, Gutschmid, Pahlavi texts, Pagliagro and Mole.

Аннотация:

Ушбу мақола Зардуштнинг ватани ҳақидаги баҳс-мунозарали саволларга Европа олимлари томонидан билдирилган фикрлар ҳақида маълумот беради. Баъзи олимлар Зардушт ватанини Эрон билан боғлайди, баъзилари эса Марказий Осиё билан боғлайди ва унинг сабабини келтириб ўтишади.

Калит сўзлар: Хоразм, Ҳерзфелд, Алсеим, Сеистон, Балужистон, Бақтрия, Думезил, Гутшмид, Паҳлавий матнлари, Паглиагро ва Моле.

Сўнги вақтларда Эронга оид тадқиқодлардаги йирик ўсиш шундай эҳтимолликни келтириб чиқардики натижада зардуштийликинг келиб чиқиши яъни буюк пайғамбарнинг яшаган даври ва жойи ҳақида муаммо ечим топгандай бўлди, бунда бу изланишлар ва тадқиқодлардаги олинган натижаларни тарихий нуқтайи назардан ҳисобга оладиган бўлсак баргараф этиб бўлмас бази шубҳаларни енгиб ўтолмаслигига қарамай бир қанча муҳим жиҳатлар аниқлаштирилади, бу борада масалан VI -X аср хронологияси орасида бирор танлов қилиш мумкинми?[1]. Бу борада фикр юритилганда биз бу даврнинг якуний саналаридан бири ҳақида кўпроқ ўйлаймиз, агарда вақт масофасида чеклов бўлмаса ҳаттоки бироз олдинги даврларга оид факторларга суянамиз. пайғамбарнинг фаолият олиб борган жойи қабул қилинган шарқий ҳудудларнинг ичида деб ҳисобланади, фақат айнан қайси регионда экани борасида аниқликни талаб этади: Хоразм, Суғдиёна, Марғиёна, Сеистон, Бақтрия қай бири бўлиши мумкин? Агар артофлича фикр юритилса бу саволга тортишувларсиз ва ҳар бир деталдаги аниқлик ва олинган натижаларни аниқ таъкидлаш орқали жавоб бериш мумкин. Биринчи навбатда биз ўз мақсадимизни аниқлаштиришимиз керак, зардуштнинг жойи ва санаси

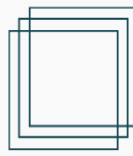
ҳақидаги манбаларни кўриб чиқиб ҳисобга оладиган бўлсак аниқ хулосаларга келиш мумкин, бунинг маъноси нима ва бу иш қандай амалга оширилади[2].

Бу ишнинг мақсади жуда кўплаб ноаниқ масалаларга аниқлик киритишдир, яъни исломдан олдинги Эрон дини борасидаги изланишлар ва Қадимги Эронга оид тарихий тадиқодлар соҳасида бази мужмалликларни олиб ташлайди.

Шуниси аниқки, шубҳалар ҳар бир кишига Эронни тарихий ривожланиши ҳақидаги фикрларга шубҳа солади, Зардушт Кир ёки Доро даврида яшаганми ёки буюк форс имперасига асос солинишидан 6 ёки 7 аср олдин яшаган бўлиши мумкин. Бу борада айниқса м.а 2-минг йилликдаги воҳа сивилizatсияси ва 3-минг йилликдаги шаҳар сивилizatсиясининг ўсганлиги аниқлангандан кейин Эрон тепаликларининг шарқий раёнларида тарихнинг асосий босқичларни ойдинлаша борди ва Хоразм, Сеистон, Балужистон мамлакатлари ҳудудларида кенг кўламдан қайта изланиш ишлари олиб борилди, шубҳасизки Зардуштнинг келиб чиққан ҳудуди муҳим аҳамият касб этади[3].

Аслида, ҳеч қандай таъсир бўмаганидан ҳеч ким буни ҳисобга олмаган, агарда келиб чиқиши Сеистон кўчманчилари ёки Марказий Осиё маданий дунёси ичидаги муҳитда жойлашганида эди –Абаев фикрига кўра Зороастер ўзи ҳам Сеистонлик бўлган. Тарихий Эрон ҳудуди чегарасида Эрон қабилалари ўрнашаётган муҳитда Орийларнинг ёки асл Орийларнинг турғун бостириб кириши орқали олдинга юрилган, улардан олдин 3-минг йилликда у ерда мураккаб маданий бўлиниш бўлганлиги билан ҳарактерланади бу бўлиниш асл давлатчилик ёки шаҳар эвалутсияси ўрнатилгунича амалга оширилган[13-30]. Охирги 50 йил ичида Зардуштнинг келиб чиқиши муаммоси бўйича кўплаб мурожаатлар бўлган. Яъни бир маълумот иккинчисига зид келади, бироқ кўпчилиги бир жиҳатда мос келади.Зардушт ва унинг келиб чиқиш муҳити[4].

Аҳамонийлар империяси билан боглиқликда дейилади. Шунинг учун ҳам аҳамонийларнинг зардуштийлиги деб номланади, Зардуштнинг келиб чиқиши олимлар учун муаммо бўлган ва турли усулда жавоб таклиф этилиши илк зардуштийлик ва Зардуштнинг келиб чиқиши аниқ назарияни талаб этиши турли баҳс мунозарага сабаб бўлган. Масалан Ҳертелд, Ҳерзфелд ва Алсеим Зардуштни аҳамонийлар билан боғлайди, унинг Медиан сулоласи ва Аҳамонилар қироллик оиласи билан қариндошлик ҳақидаги даъволарини кўриб чиққанда бу фикрлар асоссиз эканлигини кўриш мумкин ва Зардушт асосан Гавадаги Кави Виштаспа деб номланадиган Доронинг отаси[12] Виштаспа билан қариндошлиги мавжуд ёки сиёсий ва диний зидликка кўра, Маги Гаумата асосий рол ўйнаган Камбиз даврининг охирида келиб чиқан. Ҳерзфелднинг тадиқодини кескин нуқтаи назар билан йўққа чиқарган Ҳеннингни фикрларига зид равишда, бу бироз фарқли ҳисобланади.

Бироқ у икки Виштаспа ҳақидаги фикрни рад этишига қарамай, у Зардушт ва Аҳамонийлар ўртасида тарихан қариндошлик бўлгани ҳақидаги фикри яратди, унинг ўйлашича Кир II Марвдаги Хоразмни истило қилган бўлиб, унинг охириги ҳукмдори Зардуштнинг ҳимоячиси Виштаспа эди[5].

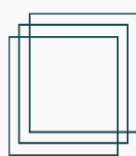
Гершетевиҷ ҳам буни тасдиқлайди ва Виштаспани аҳамой сифатида кўради, у Кир IIнинг массагетларга қарши жангидан кейин ўғлининг фитнасида шубҳаланиб Форсга қайтиб келади, бу вақтда ёш Доро зудлик билан Зардушт таълимотини ўрганади.

Шунга қарамай бунинг муҳимлигини кўрсатиш мақсадида юқорида келтирилган Зардуштнинг вақти ва ватани ҳақидаги саволга битта жавоб келтиришимиз мумкин, яъни пайғамбар ва унинг таълимоти билан Аҳамонийлар ва уларнинг дини орасида орасида боғлиқлик мавжуд[11]. Шунингдек, ўз империяларининг сиёсий тузилиши ислоҳ қиладиган вазиятда бўлган, тадқиқоднинг структуравий тури ва идеологик табиатини таққослаганда асосий алоқаларни ривожлантирмаслик натижасида бундай бўлганини келтириб ўтиш мумкин. Бу борада Пағлиагро ва Моле иккаласи ҳам бири бошқасидан фарқ қиладиган фикрларни келтириб ўтишади[6].

Пағлиагронинг фикрича, Зардушт этикаси форс империяси концепсиясининг моҳияти бўлиб, диний ва ахлоқий юксалиш фактори бўлган, яъни илк аҳамонийларнинг экспансиявий иштиёқига куч берган жиҳат уларнинг ўз динига кучли эътиқоди ва суянганидир.

Шунингдек Гутшмид Форс империяси қудратли ҳаётининг кучи зардуштийликда эди деган фикрда қолди. Александр Македонский бу ҳудудларда ўзига бино қўйган ва бўйсунмас одамларга дуч келган бўлиб, уларқаттиқ қаршилиқ ҳаракатини келтириб чиқарганлар[7].

Моле бу саволга бироз бошқача ёндашади. Унинг ўйлашича, бир томондан Зардушт ва унинг таълимотини аҳамонийлар билан боғлиқлиги бор, бошқа томондан эса Мазда дини структурасини қидириш керак бўлади[10]. Бу структура 3 томонлама бўлиб, бири қуйида Думезилнинг назарияси ҳисобланиб, қайси дин 3та катта консентрик айланага бўлинса, Паҳлавий матнларидаги деннинг классик учлигидан иборат бўлади, ден гаҳанг, ден ҳадамансриг, ден дадис- бу диннинг ўрганиш қийин ва мукамал шакли дейиш мумкин. Готларнинг бири қонун бўлиб у кенг тарқалган ва бу бутун орий миллати олдида диннинг мустақил эканини кўрсатади. Думезилнинг фикрига кўра, 3 тарафламалик идеологияси деннинг 3 қисмлилик доктринасида мавжуд, яъни Моле аҳамонийлар даври учун ҳам бу нарса амал қилганига ишонади. Биз жамият функцияларининг ички ривожланиш натижасини ва этик босқичда ўзларининг қоришиб кетганини тан олишимиз керак[8].

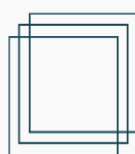

Зардуштнинг вақти ва жойи масаласига ечим топиш бу давр тадқиқодларида катта аҳамиятга эга жиҳат ҳисобланган. Аҳамонийлар сивилизатсияси ва илк Эрон тарихини яхшироқ тушунадиган бўлсак, аҳамонийлар ва зардуштийлик орасидаги боғлиқлик аниқлаштирилади. Қадимги Эрон ва 3 қисмлилик идеологияси, унинг Эрон эпоси ва мифологик тадқиқодлага қўшган ҳиссаси, гипотезалар ва бу соҳадаги тадқиқодлар натижаларини тушуниш муҳим бўлади, тадқиқод жараёни ривож ва турли фикрлар зардуштийлик хронологиясини мутлақлаштиришда муҳим[14]. Тарихий нуқтаи назардан олиб қаралганда эса Фарбий Эронда буюк монархия давлатига асос солиниши ва зардуштийликнинг келиб чиқиши орасида узоқ давр бор[9].

Ҳерорд Нолли томонидан ёзилган асарларда Авесто географияси ва Кир Пдан олдинги даврда Шарқий Эрондаги вазият тадқиқодлар олиб боришда муҳим аҳамият касб этди. Зардушт тарихий шахс сифатида, дин пайғамбари сифатида монотеист ва дуалист бўла олади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ra'no, T. U. (2017). Religious and social thoughts of the people of ancient India, Central Asia and Iran. *Himalayan and Central Asian Studies*, 21(1), 61.
2. Samadova, V. (2022). SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN METAPHOR AND SIMILES IN ENGLISH. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(4), 258-260.
3. Samadova, V. (2022). SIMILE IS A TYPE OF METAPHOR. *Science and innovation in the education system*, 1(4), 84-86.
4. Samadova, V. (2022). SIMILE IS ONE OF THE OLDEST FORM OF A SPEECH. *Science and innovation in the education system*, 1(4), 82-83.
5. Tursunov, S. (2008). *Toponyms of Surkhandarya region*. T.: Alisher Navoi National Library of Uzbekistan.
6. Tursunov, S. N., & Kabulov, E. A. (2004). *Istorii Surkhandar'i*.
7. Tursunov, S., & Murtazoev, P. (2016). *Scientific thought of Termezians*. T.: Uzbekistan.
8. Tursunov, S., & Rustamova, N. (2021). Professor Mamat Haydarov: Science, Management and Youth School. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(7), 602-607.
9. Tursunov, S., Kobilov, E., & Pardayev, T. (2001). others. *Surkhandarya in the mirror of history*. T.: "Sharq".
10. Tursunov, S., Kobilov, E., Murtozoyev, B., & Pidayev, T. (2004). *History of Surkhandarya*. (p. 177). Editorial office of oriental publishing and Printing Company, 2, 1870-1917.
11. Tursunov, S., Qobilov, E., Pardaev, T., & Murtazoev, B. (2004). *History of Surkhandarya*. T.: East.
12. Urazova, R. T. (2016). INTERPRETATION OF THE 31ST GATHA OF YASNAIN" AVESTA". *Himalayan and Central Asian Studies*, 20(4), 99.

13. Турсунов, С. (2002). Термизий буюк сиймолари. Т.: Шарқ.
14. Турсунов, С. (2004). Сурхондарё тарихи. " Шарқ" нашриёт-матбаа акция дорлик компанияси Бош тахририяти.
15. Турсунов, С. (2006). ва бошқ. Ўзбекистон тарихи ва маданияти–Сурхондарё этнографияси. Т: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 275, 275.
16. Турсунов, С. (2010). Хотира-барҳаёт, кадр-мангу. Тошкент: Фан, 10-11.
17. Турсунов, С. (2011). Рашидов Қ. Бойсун. Т.: "Akademnashr.
18. Турсунов, С. Н. (2020). О Сюань-цзане и истории буддизма. Бюллетень науки и практики, 6(11), 444-451.
19. Турсунов, С. Н., Қобилов ЭО, П. Т., & Муртазаев, З. М. (2001). Сурхондарё тарих кўзгусида. Тошкент: «Шарқ.
20. Турсунов, С. Н., Пардаев, Т. Р., Турсунова, Н. М., & Муртазоев, Б. (2015). Ўзбекистонда бахшичилик санъатининг шакилланиши ва тараққиёти тарихи.
21. Турсунов, С. Н., Пардаев, Т. Р., Турсунова, Н. М., & Муртазоев, Б. (2015). Ўзбекистонда бахшичилик санъатининг шакилланиши ва тараққиёти тарихи.
22. Турсунов, С. Н., Чориев, Р. Қ., Муртазоев, Б. Х., & Чўтматов, Ж. О. (2019). Имом Абу Исо ат-Термизий ва термизлик алломалар.– Т. Yangi nashr.
23. Турсунов, С., Пардаев, Т., & Маҳмадиёрова, Н. (2012). Сурхондарё–этнографик макон.
24. Турсунов, С., Умаров, И., Пардаев, Т., Турсунов, А., Холмонова, Ф., & Нарзуллаева, Н. (2017). Ўзбекистонда топонимик номлар ва уларнинг тарихи. Термиз: Сурхоннашр, 75.
25. Уразова, Р. Т. (2022, April). АНАЛИЗ УРОВНЕЙ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ ПО РЕЛИГИОЗНЫМ ИСТОЧНИКАМ (НА ПРИМЕРЕ АВЕСТА И РИГВЕДА). In E Conference Zone (pp. 183-185).
26. Ashurkulovna AZ. ADVERTING TEXTS AND THEIR PHONETIC FEATURES. Web of Scientist: International Scientific Research Journal. 2022 May 26;3(5):1248-55.
27. Ashurkulovna, A. Z. (2022). ADVERTISING TEXTS AND THE LANGUAGE OF ADVERTISING TEXTS.
28. Fazilat KULTAEVA. (2022). STUDY OF ERGONYMS IN UZBEKI LINGUISTICS. World Bulletin of Social Sciences, 16, 11-14
29. KULTAEVA, Fazilat. "ANALYSIS OF ERGONOMIC UNITS AT THE ONOMASTIC LEVEL." (2022).
30. Kultayeva, F. (2022, November). ERGONIMLARNING JAHON VA O 'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA O 'RGANILISHI. In E Conference Zone (pp. 131-136).